

Μαρία Κυρίμη

Στήλη από την αρχαία Δρήρο

ABSTRACT

A STELE FROM DREROS

The stele was found during the excavation conducted by the French Archaeological School in Dreros in 1932. It was placed in a secondary use as a step in the stone staircase at the south end of the city agora.

The stele (H. 0.73 m-0.74 m, w. 0.25-0.27 m, th. 0.19 m) is made of a black local stone. Its facade is decorated in a very low relief, structured in three vertical zones, each separated by a ground line.

In the center of the upper zone is depicted a bird with open wings and on the right corner is a walking man holding a peculiar object in his right hand that looks like a thunderbolt. In the middle zone a male figure in left profile with wings on his shoulder and legs seems to fly by, holding a quadruped in his right hand and wearing a ring on his left. In the lower zone was placed the engraved contour of a gorgoneion.

The depiction is interpreted as Jupiter with a thunderbolt and an eagle in the upper zone, with Perseus flying in the middle towards a sacred place as indicated by the winged sphinx on the altar in front of him. Perseus has been identified as the winged figure because of his role as a protector of the initiation rites of the adolescents of Dreros, which, as evidenced by the Drerian oath and the miniature bronze weapon offerings, took place in the city of Dreros. The stele is dated to the beginning of the 5th century BC.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Δρήρος, στήλη, χαμηλό ανάγλυφο, φτερωτή μορφή, Περσέας, τελετές ενηλικίωσης

Η στήλη με αριθμό Γ290 του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου (Αίθουσα 18) βρέθηκε κατά τις ανασκαφές της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην αρχαία πόλη της Δρήρου υπό τη διεύθυνση του P. Demargne το 1932 (P. Demargne 1933, 299-300· P. Demargne 1937, 13-15) και στη συνέχεια δημοσιεύτηκε και από τον Σ. Μαρινάτο που διεξήγαγε την ανασκαφή του ναού της αγοράς (Marinatos 1936, 280). Η πρώτη φάση των ανασκαφών διεξήχθη στο μοναδικό πλάτωμα ανάμεσα στους δύο λόφους που περιέβαλλαν την πόλη, το οποίο κατέληγε στα νότια σε μία κλίμακα και στο οποίο δέσποζαν τα ερείπια ενός ορθογώνιου κτηρίου (Εικ. 1, 2). Το πλάτωμα στη συνέχεια ταυτίστηκε ως αγορά της Δρήρου και το κτήριο ήταν ο ναός, ο ονομαζόμενος από τον Μαρινάτο ως ναός του Δελφινίου Απόλλωνα. Η στήλη βρέθηκε χτισμένη κάτω από την ανώτερη βαθμίδα της κλίμακας της νοτιοδυτικής γωνίας της αγοράς, που διέσωζε συνολικά επτά βαθμίδες (Εικ. 3).

Η στήλη (ύψ. 0.73 μ.-0.74 μ., πλ. 0.25-0.27 μ., πάχ. 0.19 μ.) είναι κατασκευασμένη από μελανό λίθο, πιθανώς τοπική σιδερόπετρα (Εικ. 4), και χρονολογείται στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα. Κατά

Εικ. 3. Η νοτιοδυτική γωνία της κλίμακας της αγοράς (Demargne 1937).

το ήμισυ της όψης της, σε μια επεξεργασμένη με βελόνι επιφάνεια, αποτυπώνεται σε πολύ χαμηλό ανάγλυφο που μοιάζει με εγχάραξη η ακόλουθη σκηνή, η οποία εκτυλίσσεται σε δύο καθ' ύψος ζώνες, όπως αυτές διαχωρίζονται από τις καθορισμένες γραμμές πεδίου: στην ανώτερη ζώνη, στο κέντρο βρίσκεται ένα μεγάλο πουλί με ανοιχτές φτερούγες και στη δεξιά γωνία μια πολύ μικρότερη μορφή γυμνού άνδρα που βαδίζει προς τα αριστερά με αριστερό πόδι και δεξί χέρι μπροστά, καθώς και το σώμα σε έντονη περιστροφή.

Η κεντρική ζώνη της στήλης εικονίζει έναν γυμνό γενειοφόρο άντρα με μεγάλα φτερά στους ώμους και μικρά στα πόδια σε έντονο διασκελισμό σε αριστερό προφίλ με δεξί χέρι και ίδιο πόδι μπροστά. Στο δεξί προτεταμένο του χέρι κρατάει ζώο από τα πίσω πόδια και στο αριστερό που έρχεται πίσω με τον αγκώνα

Εικ. 4. Η στήλη της Δρήρου (φωτ. Δ. Μανιδάκης).

Εικ. 5. Το πρώτο σχέδιο της στήλης (Demargne 1933).

σε γωνία, έναν δακτύλιο. Σε μικρότερη κλίμακα μπροστά στη μορφή εικονίζεται μια φτερωτή σφίγγα πάνω σε μια κεκλιμένη επιφάνεια που μοιάζει με βωμό. Τέλος στη χαμηλότερη ζώνη της στήλης, επάνω σε μη επεξεργασμένη επιφάνεια, είναι χαραγμένο το περίγραμμα ενός γοργονείου, από το οποίο αποτυπώνεται μόνο το στόμα, δύο φίδια στα πλάγια και το αριστερό αυτί.

Αρχικώς ο Demargne δημοσίευσε ένα σχέδιο της στήλης (Demargne 1933, 299-300, Εικ. 5) και τη χρονολόγησε στον 6ο π.Χ. αιώνα. Στη συνέχεια ο Μαρινάτος (Marinatos 1936, 280), κάνοντας μια σύντομη περιγραφή της παράστασης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι άσκοπο να προσπαθεί κάποιος να ερμηνεύσει την παράστασή της, αφού πρόκειται «για σχέδια που έκαναν οι τεμπέληδες στην αρχαία αγορά για να σκοτώσουν την ώρα τους». Ο Demargne δημοσιεύει το 1937 τη στήλη και μια φωτογραφία και προσπαθεί να την ερμηνεύσει, θεωρώντας ότι απεικονίζει μία ολοκληρωμένη σύνθεση, της οποίας το νόημα μάς διαφεύγει. Ο ίδιος την ερμηνεύει ως απεικόνιση των

Βορεάδων: η σφίγγα είναι μία από τις Αρπυίες και το πουλί χρησιμοποιείται ως σύμβολο της φυλής. Μια άλλη πιθανή ερμηνεία που προτείνεται από τον Demargne προέρχεται από μια σκηνή πάνω σε ανάγλυφο πίθο και αφορά φτερωτές Νίκες σε σκηνή κυνηγιού. Επίσης ο Demargne θέτει τον προβληματισμό για το αν η στήλη ήταν αυτοτελής, εάν αποτελούσε τμήμα μια σειράς στηλών τοποθετημένων πάνω στην κλίμακα της αγοράς ή, τέλος, αν αυτές διακοσμούσαν το εσωτερικό κάποιου ναού. Όσον αφορά τη θέση εύρεσής της συμπεραίνει ότι τοποθετήθηκε στην κλίμακα της αγοράς πιθανότατα κατά την ελληνοστική περίοδο, όταν χτίστηκε και η δεξαμενή (Demargne 1937, 13-15).

Ο D'Acunto (D'Acunto 2002-2003, 50) αναφέρεται στη στήλη μόνο ως προς την προβληματική της χρονολόγησης, λέγοντας ότι ενσωματώθηκε στα σκαλοπάτια της αγοράς σε μια πολύ μεταγενέστερη από την κατασκευή της εποχή.

Η προσπάθεια να κατανοήσει κάποιος το περιεχόμενο της παράστασης της στήλης είναι ίσως καταδικασμένη σε αποτυχία, αφού καμιά παρόμοια μυθολογική σκηνή δεν μας είναι γνωστή. Επίσης δεν διαθέτουμε ανάλογες στήλες από άλλα μέρη του νησιού. Πιο κοντά στη φιλοσοφία της συγκεκριμένης είναι οι πώρινες ταφικές στήλες του Πρινιά, όμως αυτές είναι εγχάρακτες με διαφορετική χρήση. Είναι επίσης μοναδική εξαιτίας του υλικού της. Μαύρος λίθος

Εικ. 6. Το πώρινο γοργόνειο
(φωτ. Αρχείο ΑΜΗ).

Εικ. 7. Το χάλκινο γοργόνειο
(Marinatos 1936, πίν. XXIX).

δεν χρησιμοποιείται σε ανάγλυφα του ελληνικού χώρου. Το χρώμα παραπέμπει σε νεο-χεττιτικές και νεο-ασσυριακές στήλες από βασάλτη, οι οποίες διακοσμούσαν τους τοίχους των ανακτόρων της Ανατολής. Μοναδική επίσης είναι η τεχνική της. Πρώτα χάραξαν τα περιγράμματα και στη συνέχεια επεξεργάστηκαν όλη την επιφάνεια με το βελόνι, αναδεικνύοντας σε πολύ χαμηλό ανάγλυφο τις μορφές. Ως μέθοδο για την κατανόσή της επιλέξαμε να ερευνήσουμε τη σχέση της με τον χώρο και τα άλλα ευρήματα που σχετίζονται με αυτήν.

Καταρχάς η θέση της στα σκαλοπάτια της αγοράς βρίσκεται πολύ κοντά στον ναό της αγοράς, τον επονομαζόμενο Δελφίνιο ή Πύθιο Απόλλωνα.¹ Είναι λοιπόν πιθανόν να μεταφέρθηκε από εκεί κατά την περίοδο που δεν χρησιμοποιείτο πια. Όσον αφορά το τι εικονίζει πιστεύουμε ότι η στήλη αναπαριστά μια ολοκληρωμένη ιστορία και αναφέρεται σε κάποια συγκεκριμένη μυθολογική σκηνή, ασχέτως αν δεν μπορούμε να την αναγνωρίσουμε. Επίσης διαφωνούμε με τον Μαρινάτο που θεωρούσε το γοργόνειο εκατό χρόνια νεότερο από την υπόλοιπη παράσταση. Δεν φαίνεται καθόλου τυχαίο ότι δύο ακόμη γοργόνεια από διαφορετικά υλικά προέρχονται από τον ίδιο χώρο. Πρόκειται για το λίθινο γοργόνειο με αρ. ευρ. ΑΜΗ Γ229 (Εικ. 6) και για το χάλκινο γοργόνειο με αρ. ευρ. ΑΜΗ×3009 (Εικ. 7). Το πώρινο γοργόνειο (ύψ. 26 εκ., πλ. 27 εκ. και μήκος προς τα πίσω 35 εκ.) είχε εντοπιστεί το 1893 από τον Μαρϊανί τοποθετημένο ως ακρωτήριο στο εκκλησάκι του Αγίου Αντωνίου (βλ. σχέδιο 1) (Ξανθουδίδης 1918, 29-31· Marinatos 1936, 251-253).

Το πώρινο γοργόνειο, που φέρει μεγάλες ομοιότητες με τον Humbaba, χρονολογείται από τον Ξανθουδίδη στον 7ο ή στον 6ο π.Χ. αιώνα και από τον Μαρινάτο στον 7ο αι. π.Χ. Και οι δύο συμφωνούν ότι αποτελούσε μέρος του αρχιτεκτονικού διακόσμου του ναού της αγοράς και ήταν τοποθετημένο πάνω από τη θύρα ή τη στέγη του ναού.

Το χάλκινο γοργόνειο (διαμ. 16 εκ.) βρέθηκε τοποθετημένο μέσα στο θρανίο του νότιου τοίχου του ναού της αγοράς (Marinatos 1936, 270-274). Ο ανασκαφέας θεωρούσε ότι δεν επρόκειτο για επίθημα ασπίδας, επειδή διέθετε ένα μεταλλικό στήριγμα στην πίσω πλευρά που δεν του επέτρεπε να προσαρτάται σε επίπεδη επιφάνεια (Marinatos 1936, 273, εικόνα). Αντιθέτως

¹ Για τη βιβλιογραφία που σχετίζεται με το όνομα του ναού της αγοράς βλ. D'Acunto 2002-2003.

υπέθεσε ότι θα διέθετε ξύλινο στήριγμα στην πίσω του πλευρά προκειμένου να μπορεί να σταθεί. Το γοργόνειο χρονολογεί ο D'Acunto στα 595-570 π.Χ., τοποθετώντας το με την ομάδα των Μεσο-Κορινθιακών, και αναφέρει ότι το συγκεκριμένο θα είχε πολύ σημαντικότερη θέση από ένα ανάθημα, ότι δηλαδή θα είχε μια συμβολική σημασία σε σχέση με τη λατρεία του ναού (D'Acunto 2003, 21-22). Όσον αφορά το επιχείρημα του Μαρινάτου για τη μη χρήση του ως επιθήματος ασπίδας ο D'Acunto αναφέρει ότι μόνο η μελέτη του ίδιου του αντικείμενου θα μπορούσε να το αποδείξει.² Και τα δύο γοργόνεια πιστεύουμε ότι συνδέονται με τη στήλη και τη μορφή που απεικονίζει και έχουν έναν ιδιαίτερο συμβολισμό για τους επισκέπτες του ναού.

Το μέτωπο του χάλκινου γοργονείου διακοσμείται από δύο εγχάρακτους θαλάσσιους δράκους, με τα κεφάλια τους να συγκλίνουν προς το κέντρο. Η εργασία έχει αποδοθεί με μεγάλη λεπτομέρεια και εξαιρετική τεχνική. Οι δράκοι προκαλούν τρόμο ελλείψει φιδιών αλλά ταυτοχρόνως έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα, όπως φαίνεται από τους ρόδακες που σχηματίζονται στα κενά των φιδίσιων σωμάτων τους. Σύμφωνα με τη S. Langdom (Sara Graf 2015, 263) το ειδικό ενδιαφέρον για τέρατα και δαίμονες στον ελληνικό κόσμο αυτής της περιόδου προέκυψε αφενός από την αγωνία για τους κινδύνους των θαλάσσιων ταξιδιών σε συνδυασμό με την περιέργεια για τα εξωτικά αγαθά και αφετέρου επειδή, μέσω της κατάκτησης αυτής της γνώσης, οι αναδυόμενες ελίτ θα κατακτούσαν τη θέση τους μέσα στην τοπική κοινωνία. Στο εσωτερικό του ναού βρέθηκαν επίσης χάλκινα μικρογραφικά ελάσματα ασπίδων (Marinatos 1936, 217). Και εξωτερικά του ναού της αγοράς το χάλκινο παλλάδιο (Marinatos 1936, 276, pl. XXX), που συνδέθηκε από τον ανασκαφέα με τον Απόλλωνα βάσει μιας περιγραφής για τον Αμύκλειο Απόλλωνα από τον Πausανία (III, 19).

Σε κάθε περίπτωση το παλλάδιο αντιπροσωπεύει ένα ανάθημα, που έχει συμβολικό χαρακτήρα: ανατίθεται πιθανότατα σε μια θεότητα ανάλογου χαρακτήρα για την προστασία μιας συγκεκριμένης τάξης οπλιτών. Από την ίδια τάξη είναι φυσικό να προέρχονται και οι δύο χάλκινες μίτρες, το τμήμα χάλκινου κράνους και τα μικρογραφικά ελάσματα ασπίδων, μιτρών, θωράκων, κνημίδων και κρανών που βρέθηκαν στον ναό που ανέσκαψε ο Ξανθουδίδης στον δυτικό λόφο της πόλης (Ξανθουδίδης 1918, 27-28). Ο ναός αυτός του δυτικού λόφου συνδέθηκε από τον D'Acunto με ναό αφιερωμένο στην Αθηνά Πολιούχο (Acunto 2002-2003, 57). Κοντά στον ναό αυτό βρέθηκε

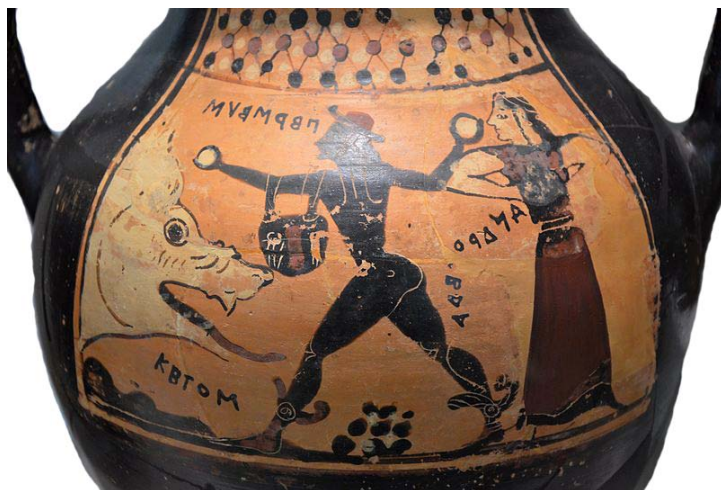
Εικ. 8. Νέο σχέδιο της στήλης
(Πέπη Στεφανάκη,
σχεδιάστρια ΑΜΗ).

² Το συγκεκριμένο αντικείμενο έχει συντηρηθεί κατά το παρελθόν, υποθέτουμε λίγο μετά την αρχική δημοσίευσή του και τα στοιχεία αυτά έχουν χαθεί.

πιθανώς *in situ* (Ξανθουδίδης 1918, 23), κατά το έτος 1854, η επιγραφή του όρκου των εκατόν ογδόντα αγελάων της Δρήρου. Οι έφηβοι αναφέρονται ακόμη ως άζωστοι, δηλαδή χωρίς όπλα αλλά που πρόκειται να γίνουν πολίτες-πολεμιστές.

Κατά τη νέα απόπειρα μελέτης της στήλης καταρχάς έγινε ένα νέο σχέδιό της, ακριβέστερο από το προϋπάρχον (Εικ. 8). Στο σχέδιο αυτό εικονίζεται ο άνδρας τής επάνω δεξιά γωνίας να κρατάει ένα αντικείμενο που εμείς ταυτίζουμε με κεραυνό, αφού δεν είναι ίσιο, όπως ένα ραβδί και δεν θα μπορούσε να είναι πυρσός, αφού δεν έχουμε άλλο εικονογραφικό αντίστοιχο. Αντιθέτως σε ασημένιες κοπές από το ιερό του Δία στην Ολυμπία του 510 π.Χ. υπάρχουν δείγματα διπλών λωτόσχημων κεραυνών που παραπέμπουν στο είδος του κεραυνού που κρατάει η μορφή (Cook 1965, 780, πίν. XXXVI, 781 εικ. 742-743). Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση η μορφή της επάνω δεξιάς γωνίας δεν μπορεί να είναι άλλη από τον Δία που κρατάει τον κεραυνό σε μια ασυνήθιστη ομολογουμένως απόδοση. Στις κοπές από την Ολυμπία υπάρχει ο κεραυνός σε σχήμα διπλού λωτού στη μία όψη και στην άλλη ένα πουλί με ανοιχτά φτερά που ταυτίζεται με τον αετό. Στην περίπτωση μας το πουλί που προηγείται προκαλεί πολλά ερωτηματικά, κυρίως για το μέγεθος του, που είναι διπλάσιο της μορφής. Από την αρχαία ελληνική αγγειογραφία των αρχών του 5ου αι. έχουμε βεβαίως δυσανάλογα μεγάλους αετούς, συνήθως με καθιστό Δία, όπως στην κύλικα από το Λούβρο (στο ίδιο 93, fig. 65), αλλά στην περίπτωση του αναγλύφου το γεγονός ξενίζει. Επίσης δεν διαθέτουμε παράλληλα από ανάγλυφα για να μπορούμε να το συγκρίνουμε. Λόγω της μοναδικότητας του ευρήματος μάς φαίνεται δελεαστικό να αντλήσουμε πληροφορίες από έναν τοπικό μύθο που αναφέρει ο Αθήναιος (11.491 a-b), στον οποίο περιστέρια ταΐζουν με αμβροσία τον νεογέννητο Δία στο σπήλαιο του Δικταίου (Rigoglioso 2009, 150). Μπορεί άραγε να εικονογραφείται ο μύθος της ανατροφής του Δία στο επάνω μέρος της στήλης; Η Δρήρος βρίσκεται πολύ κοντά στο Δικταίο και ο μύθος θα ήταν γνωστός στους ανθρώπους της περιοχής, αλλά το να κάνουμε μια υπόθεση που δεν μπορεί να αποδειχθεί μοιάζει ανώφελο.

Όσον αφορά την κεντρική σκηνή θα προσπαθήσουμε να κάνουμε κάποιες σκέψεις: Παρατηρούμε ότι όλη η παράσταση «κινείται» προς τ' αριστερά. Σε αριστερή κατατομή είναι οι δύο μορφές, το πουλί και η σφίγγα. Η φτερωτή πετάει προς τα αριστερά και πάλι τείνοντας το προτεταμένο χέρι με το ζώακι μπροστά. Αν πρόκειται για Περσέα, εικονογραφείται

η στιγμή του μύθου κατά την οποία ο ήρωας έχει κόψει το κεφάλι της Μέδουσας και ετοιμάζεται να σκοτώσει τον θαλάσσιο δράκο και να σώσει την Ανδρομέδα. Φυσικά τα προβλήματα μας είναι πολλά και το κυριότερο ότι στην περίπτωση αυτή

Εικ. 9. Λεπτομέρεια κορινθιακού αμφορέα από την Καιρέα.

Εικ. 10. Ετρουσκικό κύπελλο με παράσταση Περσέα (Irene Krauskorf 1986).

θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η στήλη αποτελούσε μέρος μιας σειράς στηλών που έχει χαθεί. Το αριστερό χέρι της μορφής θα μπορούσε να κρατά απλώς μια πέτρα για να σκοτώσει τον δράκο, παρόμοια με αυτή της εικόνας που παραθέτουμε (Εικ. 9). Με το σκεπτικό μας ότι το γοργόνειο που εικονίζει είναι σύγχρονο με την υπόλοιπη παράσταση, αν και πιθανότατα μισοτελειωμένο, και όχι μεταγενέστερο κατά εκατό χρόνια, όπως υποστήριξε ο Μαρινάτος, η μόνη μορφή που σχετίζεται με την πτερωτή μορφή είναι ο Περσέας.

Σε ένα ετρουσκικό κύπελλο από τη Νόλα (Cook 1965, 720· Krauskorf 1986, 95-101) βλέπουμε τον Περσέα που καταδιώκεται από τις γοργόνες ανάμεσα σε δύο κίονες που στέφονται από σφίγγες (Εικ. 10). Επίσης σε μια υδρία μελανόμορφου ρυθμού του 560-550 π.Χ. από το Kunsthistorische

Εικ. 11. Λεπτομέρεια μελανόμορφης υδρίας με παράσταση Περσέα.

Εικ. 12. Χάλκινη λαβή με φτερωτή μορφή.

Museum στη Βιέννη (Εικ. 11) ο Περσέας και η Ανδρομέδα πλαισιώνονται από μια ολόσωμη Μέδουσα και μια φτερωτή σφίγγα (Jameson 2014, 36).

Οι λόγοι που επιλέξαμε τον Περσέα είναι πολλοί. Η ιστορία του μύθου του ήταν πολύ διαδεδομένη και η εικονογραφία του συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την Εγγύς Ανατολή (Jameson 2014, 22-23). Στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορούμε μόνο να υποθέσουμε έναν πρώιμο Περσέα με στοιχεία από τα φτερωτά πνεύματα των Νεο-Χεττιτικών στηλών, αποδοσμένο με ελληνικό πνεύμα. Ο μύθος του

Περσέα στο σύνολό του έχει ανιχνεύσιμες ομοιότητες με τους μύθους της σημιτικής ανατολής, όπως για παράδειγμα ο μύθος της υποδούλωσης του Humbaba από τον Gilgamesh και τον Enkidu. (W. Burkert 1996, 83). Διακρίνουμε μια πολιτισμική συνέχεια από τον 8ο αι. π.Χ. και μετά, σε όλη τη Μεσόγειο, όπου ομάδες Ελλήνων είχαν εντατικές ανταλλαγές με τον πολιτισμό της σημιτικής Ανατολής. Οι Έλληνες διαμόρφωσαν τη δική τους οπτική με την τεράστια ικανότητά τους να υιοθετούν και να εξελίσσουν τα ξενόφερτα στοιχεία.

Από την περιοχή του λόφου του Αγίου Αντωνίου προέρχεται επίσης μια χάλκινη λαβή του 7ου π.Χ. αιώνα, η οποία βρίσκεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Εικ. 12) (Μαζωνάκη Ευαγγελία 1976, 57-61). Στη λαβή αυτή εικονίζεται μια φτερωτή μορφή σε στάση «επί γούνασι δρόμω», πολύ συχνή στην εικονογραφία της Μέδουσας και της βαβυλωνιακής Lamashtu.

Άλλη μια μαρτυρία για τη σχέση του Περσέα με την πόλη της Δρήρου μάς δίνει μια υστερο-αρχαϊκή επιγραφή από τις Μυκήνες (IG iv 493), που βρέθηκε πολύ κοντά σε μια κρήνη και έναν βωμό αφιερωμένο στον Περσέα (Παυσ. 2.18.1). Σε αυτήν ο Περσέας μαρτυρείται ως προστάτης του θεσμού με τον οποίο τα νεαρά αγόρια καταλάμβαναν τη θέση τους στην αρχαϊκή κοινωνία των Μυκηνών (Jameson 2014, 25). Στην περίπτωση της Δρήρου υπάρχουν ισχυρές μαρτυρίες για την τέλεση διαβατήριων τελετών ενηλικίωσης. Η πρώτη βεβαίως ισχυρή απόδειξη είναι η ύπαρξη της επιγραφής του όρκου των 180 *αζώστων αγελάων* που βρέθηκε, όπως είπαμε, στον δυτικό λόφο, κοντά στον ναό που ανέσκαψε ο Ξανθουδίδης. Στη συνέχεια η πληθώρα των χάλκινων μικρογραφικών αναθημάτων όπλων στον ναό αυτόν, όπως και τα λιγοστά, έστω, ανάλογα αναθήματα από τον ναό της αγοράς της πόλης³ βεβαιώνουν την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης ομάδας αφιερωτών, των εφήβων ή των γονιών τους, και φυσικά την ύπαρξη κάποιων τελετών που συνόδευαν τα τελετουργικά δρώμενα. Άλλωστε οι τελετές που σχετιζόνταν με τις θυσίες ζώων και η κατανάλωση κάποιων μερών των ζώων στον ναό της αγοράς έχουν με μεγάλη πειστικότητα υποστηριχθεί από τον D'Acunto (D'Acunto 2002-2003, 38-45).

Στο εσωτερικό του ναού της αγοράς βρέθηκαν επίσης πολλά πήλινα κύπελλα, σκεύη συμποσίων, που μαρτυρούν τα κοινά γεύματα στο εσωτερικό του. Στην κρητική κοινωνία, όπως

³ Το έδαφος, όπου στη συνέχεια βρέθηκε ο ναός της αγοράς, είχε εξομαλυνθεί για αγροτικές καλλιέργειες.

παραδίδεται από τον Έφορο, το δικαίωμα στη θυσία ήταν σύμβολο της κοινωνικής θέσης και αναφέρεται στη διαβατήρια τελετή των εφήβων, κατά την οποία γίνονταν πολίτες-πολεμιστές (D'Acunto 2002-2003, 46). Ο μεγαλύτερος άντρας (*εραστής*) περνούσε μια περίοδο απομόνωσης με τον νέο της επιλογής του (*ερωμένο*) κοντά στη φύση. Όταν γύριζαν στην πόλη, η πόλη διοργάνωνε μια γιορτή, με την οποία γιόρταζαν την είσοδο του εφήβου στην κοινωνία των ενηλίκων. Κατά την έναρξη της γιορτής ο νέος πολίτης έπαιρνε την πανοπλία για την είσοδό του στον χώρο των πολεμιστών, ένα βόδι ως σύμβολο του δικαιώματος στις θυσίες και ένα κύπελλο ως σύμβολο του δικαιώματός του στα κοινά γεύματα-συμπόσια. Τα κοινά γεύματα μεταξύ των αριστοκρατών λάμβαναν χώρα στα ανδρεία, που όμως στα πρώιμα χρόνια ταυτιζόνταν με τους ναούς, άρα και με τους ναούς της Δρήρου.

Τα ερωτήματα είναι πολλά και πιθανότατα κάποια από αυτά να απαντηθούν μέσα από τις νέες ανασκαφές που διενεργούνται στη Δρήρο.⁴ Ο δικός μας ρόλος ήταν να εντάξουμε αυτό το σημαντικό εύρημα στον χώρο που του αρμόζει για να αποτελέσει κι αυτό μέρος των σύγχρονων προβληματισμών που αφορούν την ανασύσταση της εικόνας της αρχαίας πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Walter Burkert (1990), "Oriental and Greek Mythology: The Meeting of Parallels, Jan Bremmer (ed.), *Interpretations of Greek Mythology*, 10-40.
- Walter Burkert (1996), *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age*, Harvard University Press.
- Arthur Bernard Cook (1965), *Zeus: A Study in Ancient Religion*, vol. II, part I, New York, Biblio and Tannen.
- Matteo D'Acunto (2002-2003), "Il tempio di Apollo a Dreros: il culto e la cucina di Sacrificio", *Annali di archeologia e storia antica, Dipartimento di studi del mondo classic e del Mediterraneo Antico, Nuova Serie N. 9*, Napoli, Università degli studi di Napoli "L'Orientale", 9-63.
- Matteo D'Acunto (2008), "Culto e rituali del tempio di Apollo a Dreros", *Image et religion dans l'antiquité greco-romaine, Actes du colloque de Rome 11-13 decembre 2003*, Naples 2008.
- Pierre Demargne (1932), Yves Béquignon "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques dans l'Orient hellénique (1932)", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, vol. 57 (1933), 214-285.
- Henri Van Effenterre, Pierre Demargne (1937), "Recherches à Dréros", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, vol. 61, 5-32.
- Sara B. Graf (2015), "Demons, Monsters and Magic", Joan Aruz, Sarah B. Graff (eds.), *Assyria to Iberia: At the Dawn of the Classical Age*, New York, The MET Museum of Art, 263-271.
- Clark Hopkins (1934), "Assyrian elements in the Perseus Gorgon story", *AJA* vol. 38, No 3, 341-358.
- Michael H. Jameson (2014), *Cults and Rites in Ancient Greece: Essays on Religion and Society*, Cambridge University Press.
- Irene Krauskopf (1986), "Perseus and the Sphinx", *Archaeologische Anzeiger*, 95-101.

⁴ Οι σύγχρονες ανασκαφές στην αρχαία Δρήρο διενεργούνται από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών και την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου.

Spyridon Marinatos, (1936), "Le temple géométrique de Dréros", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, vol. 60, 214-285.

Marguerite Rigoglioso (2009), *The Cult of Divine Birth in Ancient Greece*, New York.

David B. Todd and Christopher A. Faraone (2003), *Initiation in Ancient Greek Rituals and Narratives*, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group.

Ευαγγελία Μαζωνάκη (1976), «Χάλκινη λαβή από τη Δρήρο», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 9 (1976), 57-61.

Στέφανος Ξανθουδίδης (1918), «Δρήρος», *Παράρτημα του Αρχαιολογικού Δελτίου*, τ. XX, 23-30.